

וַיָּקָם מֶלֶךְ חֹדֶשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף

וַיָּקָם מֶלֶךְ חֹדֶשׁ: רַב וְשִׁמּוֹאֵל, חָדָא אָמַר: חֹדֶשׁ מִמֶּשׁ. וְחָדָא אָמַר: שְׁנַתְחֹדֶשׁוֹ גִּזְרוּתִיו.

רש"י מעתיק בדיבור המתחיל גם את המלים "וַיָּקָם מֶלֶךְ", כי מלת "וַיָּקָם" מחזקת את פירושו השני (מדלא נאמר "וימלוך"), ומלת "מֶלֶךְ" מחזקת את פירושו הראשון. וכפי שהסבירו רז"ל (עירובין נג, א): "מֵאֵן דֹּאמַר חֹדֶשׁ מִמֶּשׁ - דְּכָתִיב חֹדֶשׁ; וּמֵאֵן דֹּאמַר שְׁנַתְחֹדֶשׁוֹ גִּזְרוּתִיו - מֵדִלָּא כְּתִיב וַיִּמְלֹךְ".

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה

הצורך בשני פירושים

הקושי בפירוש הראשון: מדוע לא נאמר "וימלוך מלך חדש".

אוצר החכמה

הקושי בפירוש השני: "ויקם מלך חדש" משמעו שהמלך עצמו הי' חדש.

הפירוש הראשון קרוב יותר לפשוטו של מקרא, כי (א) מחוורתא לפרש "חדש" פשוטו כמשמעו. (ב) לפירוש השני מוכרחים לפרש "אשר לא ידע את יוסף" - "עשה עצמו כאילו לא ידע" (רש"י שם). (ג) אפשר לתרץ את הקושי שבפירוש זה: הכתוב מתאר כאן את מצבם של בני ישראל במצרים (ואינו מספר את דברי ימי מלכי מצרים), ומשום הכי מדגיש רק את התוצאה של ה"וימלוך" - שקם עליהם מלך עם גזירות חדשות.

בשם אומרו

באומרו "ויקם מלך חדש" מתכוין הכתוב להבהיר שזה שגזר פרעה גזירה כזו על ישראל, למרות כל הטובה שעשה יוסף למצרים, הי' בגלל רשעותו וזדון לבו. שהרי למאן דאמר "שנתחדשו גזרותיו" בודאי הי' בדבר משום כפיות טובה ליוסף; וגם למאן דאמר "חדש ממש" - לא יתכן שמלך זה לא ידע ולא שמע אודות מעשיו הכבירים של יוסף (ואומרו "פן ירבה גוי ונלחם בנו ועלה מן הארץ" לא הי' אלא אמתלא בלבד).

ובזה נחלקו רב ושמואל: רב שם את עיקר הדגש על הרשעות בין אדם למקום, ואילו שמואל מדגיש בעיקר את הרשעות בין אדם לחבירו (ראה בביאור לרש"י יירא כא, לג. וישב לט, יא).

פירוש:

חדש ממש - לפי פירוש זה היתה הרשעות בין אדם למקום חמורה ביותר. שהרי בהיות מלך זה מלך חדש, לא הי' יכול לטעון שמכיון שבני ישראל קבלוהו עליהם למלך בבואם למצרים, פירושו של דבר הוא שמן השמים נמסרו בידו לעשות בהם ככל העולה על רוחו. ואילו הרשעות בין אדם לחבירו לא היתה חמורה כל כך, שהרי יוסף לא הטיב מעולם למלך זה.

שנתחדשו גזרותיו - לפי פירוש זה היתה עיקר הרשעות בין אדם לחבירו, שהרי מלך זה הי' אסיר תודה ביותר ליוסף, ואילו כלפי שמיא הי' לו אמתלא והצדקה: בני ישראל באו בגבולו וקבלו מלכותו, היינו שמן השמים מסרו בידו לעשות בהם כרצונו.

שם: חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזרותיו

הקושי בפירוש הראשון הוא שהי' לו לומר "וימלוך מלך חדש".

אבל בפשוטו של מקרא אין להקשות שהי' לו לומר "וימת וימלוך" (כפי שאמרו בגמרא (עירובין נג, א) שההכרח לפירוש השני הוא "דלא כתיב וימת וימלוך") - כי למאי נפקא מינה? וגם אם הי' נאמר "וימלוך", הי' מובן שמלך "מלך חדש". ואין זה דומה למה שנאמר בוישלת (לו, לג ואילך) "וימת גו' וימלוך", מפני ששם מונה את המלכים זה אחר זה - "וימת גו' וימלוך תחתיו". ולהעיר שלעיל (פסוק ו) נאמר "וימת יוסף גו' וכל הדור ההוא".

ואשר לא ידע: עשה עצמו כאילו לא ידע.

היינו רק לפי הפירוש השני ברש"י הקודם - "שנתחדשו גזירותיו". ולכן מוסיף רש"י ו' של חיבור על לשון הכתוב ("ואשר"), בכדי להדגיש שדבריו אלו באים בהמשך לפירוש השני, שבא בסמיכות לפני זה (ראה רא"ם ושפ"ח).

כא, לג

ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם

אשל: רב ושמואל, חד אמר: פרדס להציא ממנו פירות לאורחים נסעודה. וחד אמר: פונדק לאכסניא ובו כל מיני מאכל וכו'.

חז"ל קבעו כי הלכתא כרב באיסורי וכשמואל בדיני (בממונא) (בכורות מט, ב), ובטעם הדבר כתב הרא"ש (ב"ק פ"ד ס"ד): "שמואל הי' רגיל תמיד לפסוק דינין ולכן הי' מדקדק בהן ויורד לעומקן כו', וכן רב הי' רגיל לדקדק בהוראת איסור והיתר". מובן, אם כן, שרב נוטה לפרש את הכתובים מתוך דגש על בין אדם למקום ("איסור"), מה שאין כן שמואל מדגיש את הבין אדם לחבירו ("ממון").

ובגדון דידן:

פונדק לאכסניא ובו כל מיני מאכל - מצד בין אדם לחבירו פשוט ש"פונדק ובו כל מיני מאכל" היא טובה גדולה יותר מאשר "פרדס" של פירות בלבד.

פרדס להביא ממנו פירות - בפירוש זה מודגש יותר הבין אדם למקום, שכן כאן נתוסף הבין אדם למקום של אברהם עצמו, במכל שכן ממה שנאמר (בראשית ד, ג) "ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה'".

שם: פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירות

המהרש"א (בחידושי אגדות לסוטה יא, א) אומר שלפי דברי רש"י "ניחא טפי, דאין אשל יוצא ממשמעו שהוא לשון אילן". וצריך עיון, שהרי רש"י ממשיך "ומצינו לשון נטיעה באוהלים", ואם כן אין צורך לפרש שאשל הוא אילן כפשוטו.

(בדפוס ראשון ושני ובכמה כתבי יד - "ובו כל מיני מאכל").

לט, יא

**ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו ואין איש מאנשי הבית שם
בבית**

לעשות מלאכתו: רצ ושמואל. חד אמר: מלאכתו ממש. וחד אמר: לעשות נרכיו עמה,
אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו', כדאיתא במסכת סוטה (לו, ב).

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה
ביאורים לפירוש רש"י על התורה - א (בראשית) שניאורסון, מנחם מנדל בן לוי יצחק עמ

חז"ל קבעו כי הלכתא כרב באיסורי וכשמואל בדיני (בממונא) (בכורות מט, ב). ובטעם הדבר כתב הרא"ש (ב"ק פ"ד ס"ד): "שמואל הי' רגיל תמיד לפסוק דינין ולכן הי' מדקדק בהן וירד לעומקן כו', וכן רב הי' רגיל לדקדק בהוראת איסור והיתר". מובן, אם כן, שרב נוטה לפרש את הכתובים מתוך דגש על בין אדם למקום ("איסור"), מה שאין כן שמואל מדגיש את הבין אדם לחבירו ("ממון").

ובנידון דידן:

רב מפרש שיוסף בא לעשות מלאכתו ממש, ולא שבא לעשות צרכיו עמה (אף שמשמע כן מזה שהכתוב מוסיף "ואין איש מאנשי הבית שם בבית"), משום שלא ניחא לי' לפרש שיוסף התכוון לעבור על איסור כלפי שמיא (וגם לפני זה אמר (פסוק ט) "ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת, וחטאתי לאלוקים").

ואילו שמואל מפרש שבא לעשות צרכיו עמה, כי לפי זה יומתק מה שיוסף בה דוקא בשעה ש"אין איש מאנשי הבית שם בבית", משום שאז לא הי' הדבר פוגע בשעבודו של יוסף לאדונו ("ויפקדהו על ביתו"), שהוא בגדר "בין אדם לחבירו".

וראה בביאור לפירוש רש"י וירא כא, לג שמות א, ח.